

JULIJE DEROSI

SENJ U DJELIMA JOSIPA DRAŽENOVIĆA

O hrvatskom književniku Josipu Draženoviću izrečeni su uglavnom konačni i obrazloženi sudovi. To vrijedi osobito za studiju profesora Ive Frankeša iz 1953. uz knjigu Turić-Leskovar-Draženić (Zora, Zagreb, urednik Dragutin Tadijanović) ponovno objelodanjenu u Pet stoljeća hrvatske književnosti (Budisavljević, Turić, Draženović, Matica hrvatska — Zora, Zagreb, 1963.) i za rad profesora Miroslava Šicla u gospićkom časopisu Dostignuća (Književni dometi Josipa Draženovića, Dostignuća br. 2, Gospić, 1964.). Djela Josipa Draženovića objelodanjena su nakon rata nekoliko puta (1948., 1953. i 1963.) pa je tako taj pisac dolično predstavljen našem čitateljstvu. S jedne je strane ta činjenica svakako olakšica za onoga tko želi proučavati Draženovićevu stvaralaštvo, ali je s druge strane i otegotna okolnost za onoga tko kani u svom promatranju Draženovićeva književnog djela doći do nekih novih spoznaja. Osobita je teškoća proučavatelju ako se ionako nevelik opseg Draženovićeva pisanja suzi na »senjsku tematiku«, tj. na tematiku određenu više mjerilima mjesnim ili zemljopisnim nego umjetničkim. Stoga će i ovaj prikaz Josipa Draženovića — s osobitim obzirom na ona njegova djela u kojima on na ovaj ili na onaj način govori o Senju — biti više ponavljanje i povezivanje već izrečenih sudova s temeljnom svrhom da čitatelji »Senjskog zbornika« možda pozornije pročitaju one Draženovićeve stranice na kojima je on svojom sigurnom rukom majstora minijaturista dao nezaboravne portrete Senjana i sliku grada u kojemu je proboravio dio svog života.

* * *

Josip Draženović u prvom je redu ocijenjen kao pisac koji je proveo svoj život u vrlo uskom zemljopisnom području. Dva tri lička mjesta i kasnije Zagreb. Lika i Senj uglavnom su jedina »zemljopisna tematika« njegova stvaralaštva. »Za razliku od Senjanina Vjenceslava Novaka, toga minijaturnog hrvatskog Balzaca, koji je obuhvatio sve slojeve i pojave našega društva potkraj devetnaestog stoljeća, Draženović je slikao samo dvije sredine i dva osnovna raspoloženja: gorovitu Liku i zbijeni Senj, turgenjevsku nostalgiju za veselim godinama i sretnim danima što protekoše kao proljetne vode i gogoljevsku, flaubertovsku, kovačićevsku mržnju prema sitnograđanskom idealu čakulanja i praznoće, razgovora koji se ne može zamisliti bez ogovora, atmosferu besmisla, bespuća, nepotrebnosti« — kako kaže prof. Ivo Frankeš. Doista, Draženović je među hrvatskim piscima možda pisac koji je

Sl. 178 — Književnik Josip Draženović. Snimak iz mladih dana oko 1890.

najmanje »upoznao svijeta« izvan mjestâ svog službovanja ili svoje mirovine. Zagreb zapravo i nije izvršio nekakav upliv na njegovo pisanje pa Draženović ostaje pisac što su ga formirali Senj i Gospić, odnosno Lika gdje je i rođen. Bio je to dakle čovjek bez izravnog poznavanja širih sredina, širih i značajnijih društvenih previranja. Čovjek koji je svoje poznavanje svijeta i života dobrim dijelom temeljio na lektiri, u prvom redu čitanjem Turgenjeva. S druge strane rijetko je tko kao Draženović tako dobro i duboko poznao sve one značajke života malih hrvatskih gradova poput Senja i Gospića, gdje je godinama službovao kao sudac, upravo svakodnevno urođen u malograđanski način života tih dvaju gradova. Ipak se ne bi moglo reći da je Draženović potonuo u tom »malograđanskom« životu. Jedna od sastavnica njegova književnog dara sigurno je i sposobnost da se izdigne iznad malograđanske svakodnevnice u kojoj je živio i da kritičkim okom neprekidno promatra svoje sugrađane i njihov ograničeni život. Svakako da mu je u tom promatranju dobro došlo i njegovo zanimanje jer je kao sudac mogao dublje i svestranije prodirati svojim sumještanima pod kožu. Međutim, Draženović nije bio samo promatrač i realist, iako književna kritika najviše cijeni ona njegova djela u kojima je dao kritičku sliku malograđanske sredine, u prvom redu senjske. Bio je on narav kontemplativna, s težištem na promatranju ljudskih sudbina, a sredina i društvene prilike zanimala su ga više kao okvir. U toj Draženovićevoj značajki treba tražiti i granice njegovu realizmu. Dakako, njegov je realizam »uzak« donekle i zato što je Draženović poznao samo vrlo usku i prostorno ograničenu sredinu, ali će korijeni toj »uskoći« biti više u njegovoj sklonosti da do kraja proniče u život pojedinca, malog čovjeka. Draženovića nisu osobito ni zanimala šira društvena previranja, veliki povijesni pokreti ili kretanja što mijenjaju društvena ustrojstva pa je teško pretpostaviti da bi njegov realizam bio drugačiji i onda da je pisac puno putovao ili bio sudionikom vrhunske politike. Čak i u njegovoj »Novoj eri«, djelu koje se općenito ističe kao slika Senja u razdoblju promjena političke u društvene strukture, društvene su okolnosti na neki način u pozadini, a pisca i opet najviše zanimaju naravi i značajevi njegovih Senjana. Vrlo je karakterističan konac te pripovijesti. Žena iz puka traži u »novoj eri« pravdu, ali je dakako ne može naći. Pisac zaključuje: »Njoj, jadnici, nije možno čekati samilost i pomoći od gospodske povoljice niti možda da opet 'nove ere', kad ljudi, rek bi, ostaju sveudilj najednaki.« U tom zaključku, tj. u tome da »ljudi, rek bi, ostaju svudilj najednaki« kao da je zgusnuto Draženovićevo gledanje na čovjeka. Poredak se mijenja, »nove ere« dolaze i prolaze, ali čovjek sa svojom naravi kao da ostaje nepromijenjen. I baš to vjerovanje u nepromjenljivost ljudske naravi, u nemogućnost čovjekovu da se uzdigne na viši, plemenitiji stupanj, kao da je opsjedalo Draženovića i čini se kao da je čitav svoj književni dar posvetio tome da dokaže i obrazloži to svoje vjerovanje u okamenjenost čovjekove naravi.

S tim u vezi potrebno je nešto više reći o tzv. regionalizmu u hrvatskoj realističkoj književnosti. Poznato je da se pojam regionalizma veže uz većinu hrvatskih realista (Kozarac — Slavonija, Novak — Podgora, Senj, Turić — Lika, Kovačić — Hrvatsko zagorje itd.) često i kao neka estetska odrednica, ponekad u negativnom značenju. Kod Draženovića moglo bi se ići i dalje pa reći da njegov realizam nema čak ni pokrajinsko obilježje, nego više mjesto, lokalno. I doista bi naziv »lokalni realizam« odgovarao Draže-

Sl. 179 — Književnik Josip Draženović. Snimljen oko 1930.

novičevu stvaralaštvu, ako bismo to stvaralaštvo promatrali isključivo kroz prizmu veličine područja što ga je pisac obuhvatio u svojim djelima. Draženović bi doista slabo prošao u jednoj kritici što bi željela vrijednost nečijeg stvaralaštva cijeliti prema »količini obrađenog gradiva«. U našim poimanjima realizma suviše smo možda opterećeni realizmom balzakovskog i tolstojevskog tipa, realizmom koji je dao slike čitavih povijesnih i društvenih razdoblja. Treba doduše priznati da je umjetnička snaga velikana svjetskog realizma i u širini i sveobuhvatnosti društvenih i povijesnih slika što su ih dali, ali je i u njihovim djelima u središtu pozornosti sudbina čovjekova kao uostalom u cjelokupnoj pravoj umjetnosti. S toga polazišta treba pristupati i Josipu Draženoviću, dakle ne toliko na temelju mjerila koliko je njegov realizam »opsežan« nego na temelju mjerila koliko je on kao umjetnik uspio prodrijeti u međuljudske odnose, koliko je uspio otkriti sastavnice naravi i značaja svojih junaka malograđana. Suvišno je, dakle, promatrati Draženovića u usporedbi s unaprijed postavljenim zakonitostima realizma u svjetskoj ili hrvatskoj književnosti pa ga ocjenjivati s obzirom na to u kojoj je mjeri on kao pisac tim zakonitostima udovoljio. »O tom realizmu nije bilo škole. Barem ja za to nisam znao. Radio sam za sebe bez ikakva dodira s ostalim realistima osamdesetih godina« — kaže sâm Draženović, a isto tako ističe da je njegov realizam takav realizam kome su »po svom nagnuću opredijeljeni i pisci, još i prije nego počеше pisati. To je nagnuće prirodno, individualna svojina.« To Draženovićevo nagnuće da piše realistički, njegov realizam kao »individualna svojina« svakako nije nešto što bi bila izvorna crta njegova pisanja. I on sam to uočava kad kaže da je vlastito nagnuće značajka svih pisaca, dakako dobrih. Ali to je dokaz da i o njegovu realizmu nije potrebno govoriti u okvirima nekog općeg realizma kao zadanog pojma, već u okvirima uvjerenosti Draženovićevo pisanja. Tako bi onda postala i manje važna pitanja je li Draženović više ili manje regionalan, više ili manje zanimljiv i sl.

Ovo što je dosad rečeno o Draženoviću nema dakako svrhe ni pretenzija da unese neke nove spoznaje o njegovu stvaralaštvu, već jedino da postavi ograde razmatranju onih njegovih djela u kojima on govori o Senju i Senjanima, a kako je to na neki način nametnuto naslovom ovog priloga. Naime, kad se kaže »Senj u djelima Josipa Draženovića«, očekuje se s pravom da će se u Draženovića tražiti oni elementi koji bi — povučeni iz njegovih »senjskih pripovijesti« — na kraju u jednoj sintezi dali sliku Senja u tom i tom razdoblju njegova povijesnog i društvenog opstojanja. Tâ zar nismo i navikli tako promatrati književnike, osobito realiste? Ovaj je dao sliku sela u raslojavanju, onaj je prikazao proletarizaciju seljaka što su došli u gradove, ovaj je iznio Vojnu krajinu u doba razvojačenja, onaj je uočavao gospodarsku problematiku Slavonije. Itd. itd. Tako često ocjenjuju i velikog Senjanina Vjenceslava Novaka, kojemu dakako priznaju iznimnu snagu u slikanju šire senjske društvene problematike, npr. propadanje patricija i dolazak »nove ere« u »Posljednjim Stipančićima«. Senjska povijest, osobito razdoblje opadanja gospodarske uloge Senja, vrlo je često mjerilo za ocjenu umjetničke vrijednosti pisaca što su o Senju pisali. Takav je slučaj i s Josipom Draženovićem. I njegovu je »senjskom« stvaralaštvu neki objektivni Senj postavljen kao uzor pa se onda to stvaralaštvo mjeri s obzirom na to koliko je Draženović uspio od tog objektivnog Senja zahvatiti u svojim pripovijestima. Bilo bi svakako uputnije odreći se nakane da s pomoću Dra-

ženovičevih djela upoznajemo Senj u doba u kojemu je Draženović u Senju živio. U tu svrhu bolje će nam poslužiti povijest, zemljopis ili sociologija. Draženović je pisao o onome što je najbolje poznao i na što ga je nagonio njegov urođeni umjetnički instinkt. Između ostalog bio je to i Senj, ali ne Senj kao »predmet« koji treba istražiti, nego Senj kao intimni dio umjetnikove ličnosti. Intimnost je svakako jedna od najbitnijih crta Draženovičeva stvaralaštva i stoga bi se moglo reći da je Draženovićev realizam »povjerljivi realizam«. Baš ta izrazna i sadržajna povjerljivost Draženovičeva stvaralaštva povezuje njegove posve subjektivne i lirске »Iskrice« (1887.) s onim pripovijestima gdje govori o tzv. objektivnoj stvarnosti, u prvom redu o Senju. I u Senju je Draženović najviše uočavao ljudsku intimu, intimne tragedije malih ljudi, a nije mu bilo osobito stalo do društvenih slika, pa čak ni u »Novoj cri«. Josip Draženović očito nije bio pisac koji govori o društvenoj problematici i zato s pravom Miroslav Šicel kaže za njega: »Činjenica je ipak da je on zapravo otvorio, naročito prvom svojom pripovijetkom (»Ruža« — op. J. D.) puteve književnosti onakvog tipa kakav se ozbiljnije razvio kod nas u najvećem jeku moderne književnosti u kojoj su nam prezentirani ljudi slabe volje, duboko introvertirani, u biti suvišni ljudi skloni meditiranju i nekako fatalistički uronjeni u svoju prošlost koju nose kao tragični neki biljeg i prokletstvo kroz čitav život.«

Ljudi »nekako fatalistički uronjeni u svoju prošlost«, kaže Miroslav Šicel i time ističe možda najsnažnije obilježje Draženovičeva stvaralaštva — fatalizam. Fatalizam, sudbinska određenost čovjekova života koji se ne može mijenjati prema željama, već se mijenja onako »kako je suđeno«. Tako je i barba Franu u »Povijesti jednog vjenčanja« suđeno da ispravi svoj grijeh iz mladosti, tako je i Luki »Svetom« suđeno da nabavi novu kabanicu. Dra-

*Dragi Mame. Tvoj brat Draženović prvo je živio u Rijeci
 do 1870. Njega valja da sretu palari. Zagreb, a he obo
 vreme mnogo bi brojio dobi skromnosti. Kad bi odes Franu
 i tako da Mami Tadeu, ja tu mu govoriti, a ti jesi ljubav*

Sl. 180 — Senjska obala i glavna ulica Potok, vrijeme kada je Draženović boravio u Senju i pisao penjske pripovijesti (oko 1900).

ženovića kao da ne zanima dinamika, kretanje, već statika, mirovanje. On i ne vjeruje u dijalektički razvitak, »ljudi, rek bi, ostaju sveudilj najjednaki«. Odatle često proizlazi i tzv. nezanimljivost njegova pripovijedanja, koju su neki isticali kao nedostatak. Ako vanjski događaji i društvene promjene ne utječu na bit čovjekovu, na njegovu narav, onda je logično da u situaciji kad »ljudi, rek bi, ostaju sveudilj najjednaki«, vanjski događaji i fabula služe tek toliko da obrazlože i dokažu nepromjenljivost ljudske naravi, da potvrde kako je u životu sve potčinjeno fatumu. Draženoviću nije vjerojatno bilo ni stalo do toga da bude zanimljiv i napet pripovjedač, niti je bilo u njegovoj umjetničkoj sklonosti da ispolji »Lust zu fabulieren«. Uхватiti čovjeka u trenucima kad otkriva svoju intimu — to je htio Draženović i vrlo dobro uočava profesor Frangeš: »Međutim, Draženovićevi mornari, nosači, krčmari, brijači, pralje i bludnice, sve su to Draženoviću brojevi iz udžbenog zapispnika: svaki od njih nosi na sebi svoj slučaj kao grbu, ali se u tome slučaju i iscrpljuje, ti su junaci uhvaćeni statički, u manijakalnoj gesti koja je za njih tipična i od njih se dalje ne miču; sva briga što je pisac ulaže jest objašnjavanje prošlosti: svi ti Senjani imaju neke stare račune koji ih gone, zapleću međusobno i čine takvima kakvi su. Sadašnjost postoji samo ukoliko te konce razmršuje, ali drame nema.«

Često se govori o Draženovićevu naturalizmu, što ga ima baš u djelima gdje je govorio o Senju. Ima doista niz scena, niz opisa ljudi u Draženoviću koji djeluju naturalistički, ponekad i grubo u onom smislu da pisac ističe detalje ružnoće, bijede, prostote, propadanja, pokvarenosti moralne. Ima i detalja odvratnosti bijednog života. Kritika ističe kako je Draženović u naturalizam tjerala i neka zlovolja, mržnja prema izvjesnim pojavama. (Frangeš). Nedvojbeno je tako, a ja bih rekao da su korijeni toj zlovolji i eventualnoj mržnji više u Draženovićevoj urođenoj finoći, u njegovu gospodskom gađenju nad grubostima i vulgarnostima života sredinâ u kojima je djelovao kao sudac (Gospić, Senj) nego u njegovoj racionalnoj težnji da iznošenjem negativnosti popravlja svijet, kao što su često ispričavali naturalizam (Ku-

Neposredno poslije svršetka I svjetskog rata odlazi 1921. g. u Beč i mičić npr.). Slušao sam od starih Gospićana koji su osobno poznavali Draženovića, kako govore da je Draženović bio »fini gospodin«. Svakako, u onom »gospodin« može se naći i odjek Draženovićeva visoka sudačkog položaja što ga je imao — činovnici su inače držani gospodom, a osobito oni viši. Ali atribut »fini« naslućuje da su Draženovićevi sumješteni oćutjeli u tom piscu i nešto više od formalne gospoštije što mu ju je davao društveni položaj. Treba tome dodati i svjedočanstvo suvremenika, po kojemu je Draženović dugo i duboko patio kad je po funkciji morao izricati teške osude kriminalcima. Nakon izricanja smrtne presude dugo bi se nalazio u teškoj psihičkoj krizi. Ako je vjerovati tim svjedočanstvima (a nema razloga da se ne vjeruje), onda se može pretpostaviti da Draženović nije bio osobito zadovoljan svojim sudačkim pozivom i da je njegova čuvena umjetnička hladnoća (i tzv. objektivnost) bila više maska iza koje se krila nježna, fina, i osjetljiva narav čovjeka koga su boljele opačine što ih je stalno susretao u zaostalim malograđanskim sredinama gdje je živio. »Mi ovdje u Gospiću živimo u tako skućenim prilikama, te moraš paziti i na svoju sjenu da ne pregazi preko čijeg kurjeg oka«, i dalje: »pa i jeste teško ići s vremenom kad se ne mičeš već četvrt vijeka iz ovog Gospića, a nikad se zapravo ni maknuo nisi dalje od Senja, Rijeke i Zagreba!« — citira profesor Frangeš Draženovićeve riječi

želeći pokazati kako je pisac čutio svu tragiku svoga skučenog života. Karakteristične su riječi »iz ovog Gospića«, gdje izraz *ovoga* nosi u sebi gorčinu i prosvjed. I psihički bi se Draženovićev naturalizam mogao objasniti kao njegovo oslobađanje od indignacije nad vlastitim životom. Može se također pretpostaviti da je izraz »ovaj« u odnošaju na Gospić jednako vrijedio i za Senj, tj. i Senj je za Draženovića bio sigurno *ovaj Senj*, ovaj jadni, skućeni, malograđanski Senj.

U tim okvirima, tj. s jedne strane u težnji da izrazi indignaciju nad skućenošću i zaostalošću malograđanskog života koji ga je godinama okruživao i s druge strane da pronikne u intimni svijet malih ljudi koje je vrlo dobro poznao, Draženović je jedan dio svoga stvaralaštva vezao uz Senj i Senjane. To su u prvom redu pripovijest »Nova era« (pod nazivom *Nova era*, crtica iz primorskoga života, izašla prvi put u Vijencu 1893.), zatim zbirka »Crtice iz primorskoga malograđanskoga života« (Po buri, Mačka, S pločnika, Koban zavjet, Tijesno je, Meštromo, U dida, Martinova oporuka, Mužev povratak, Pričica o probodenom srcu, Luka »Sveti«, Nova era, Na Badnjak), izišla u pišćevoj nakladi u Senju 1893. u Tiskarskom zavodu H. Lusteru, i »Povijest jednoga vjenčanja« (Pripovijest iz primorskoga malograđanskoga života), izišla u Zagrebu 1901. u nakladi Matice hrvatske. To su uglavnom Draženovićeva djela sa »senjskom tematikom«, iz kojih kritika kao kvalitetnije izdvaja »Novu eru« (»sigurno najbolje djelo Draženovićevo« — kako kaže prof. Frangeš) i uopće »Crtice iz primorskoga malograđanskoga života« (»jedna od najvrednijih knjiga hrvatskoga realizma« — Frangeš), dok je pripovijest »Povijest jednoga vjenčanja« kod kritike i suvremene i današnje prošla daleko slabije. Opsežan prikaz »Povijesti jednoga vjenčanja« dao je Milan Marjanović u »Obzoru« 1902. i tu je iznio niz značajki Draženovićeva pripovijedanja: »Nikada nije nastojao da mu pripovijesti budu pune zgoda i zanimljivih

Sl. 181 — Osebujni senjski trg Mala placu. Trgovine i likovi kakve spominje Draženović; stanje oko 1910.

napetih prizora, uvijek je opisivao najobičnije zgrade iz svagdašnjeg života, opisivao ih tako jednostavno i suho, kao da ga se i ne tiču. Možda imamo toj oskudici sadržine i tom hladnom crtanju pripisati to, što pisac Draženović nije popularan. Riše male, neznatne ljude, ne pokazujući nikakva temperamenta. Ne opažamo zagrijavanje za opisivana lica. U tom hladnom stilu odražava se istražni sudac, što i jest Josip Draženović po službenom zanimanju. Ima u tom stilu nešto uredovno i nešto tvrdo. Odražava se u njemu i kamenitost Senja i sivoća okolnih stijena i reskost senjske bure. Lica i opise kao da dljetom kleše u tvrdi kamen. Njegovi dijalozi su isto tako rezani, štaviše čine dojam neke proračunatosti i ondje gdje to nije na mjestu. Sve te osobine izbijaju i u ovoj najnovijoj Draženovićevoj pripovijesti čak jače nego u njegovim ranijim radnjama. U ovoj pripovijetci ima na više mjesta majstorski iznesenih detalja, kojima sam se divio, pa sam, čitajući, očekivao da će u nekoj gradaciji Draženović dati i nešto snažnijeg i temperamentnijeg, ali pročitavši cijelu priču, cjelina nije mogla da zagrije. Kao da je cijelo vrijeme sam pisac daljim suhim pričanjem, ili opisivanjem, zapretavao vatru i prigušivao jača ganuća što su na više mjesta probijala sama od sebe iz nekih dobro postavljenih i fino ocrtanih scena i momenata. Jednako sam mislio naći i očekivao koju socijalnu aluziju, ali se je Draženović budno čuvao da mu ne izmakne.«

Naveo sam nešto opsežnije izvratke iz Marjanovićeve kritike »Povijesti jednoga vjenčanja« da se vidi kako je naša starija kritika pristupala Draženoviću. Očito je da je Marjanović najprije uspostavio »teoriju« o tome kakva bi Draženovićeva pripovijest trebala biti, a onda je tu pripovijest ocjenjivao. Očekivao je ganuće — nije ga dočekao, očekivao je temperament — nema ga, očekivao je socijalne aluzije — Draženović se budno čuvao da mu ne izmaknu. Draženović je na neki način u Marjanovićevim očima gubio i stoga što je bio istražni sudac, pa mu je i stil nekako suhoparan, beamterski, da ne kažemo — stil sudskih spisa. Iako Marjanović priznaje Draženoviću niz umjetničkih kvaliteta, ipak ga usput i žali što nije napisao pripovijest onako kako bi to kritičaru odgovaralo. A čitav Draženovićev problem nije bio u tome što je bio »istražni sudac«, već u tome što je kao pisac očito nadrastao suvremenu kritiku. Marjanović jednostavno nije mogao pojmiti ono što je šezdesetak godina nakon njega tako dobro pojmió Miroslav Šicel: »I sama struktura mnogih njegovih pripovijedaka ukazivala je na neka svojstva i neka nova osvježenja u odnosu na već klasičnu realističku strukturu pripovijetke od Senoe i Kumičića pa nadalje. O tome najbolje govori i pokušaj Draženovića da često puta ostvaruje i defabulativnu prozu. Međutim, ono po čemu je Draženović možda najinteresantniji i najvredniji svakako je njegova sposobnost ostvarivanja atmosfera, ugođaja, napetih a u stavri statičnih situacija, uočavanje detalja i pronalaženje najadekvatnijeg izraza za te atmosfere, čime nas asocijativno podsjeća na mnogo kasnijeg i modernijeg Vjekoslava Kaleba.«

Dakle »defabulativna proza« i »sposobnost ostvarivanja atmosfera«, kako kaže Šicel, a što je Marjanoviću donekle smetalo jer je očito očekivao »fabulativnu prozu«, ganuće i temperament. U toj defabulativnosti i ostvarivanju atmosfera, a uz to i u izvanrednoj sposobnosti ocrtavanja i karakterizacije likova glavna je snaga Draženovića umjetnika. Glavna mu je snaga zapravo u onome što mu je svojedobno kritika djelomice isticala kao nedostatak. Tako i u djelima o Senju uzalud tražimo široke slike Senja, njegove povi-

jesti, svu složenost društvenog života ili opet neku posebno zanimljivu, dinamičnu i razvijenu fabulu. Zanimljivo je da Draženović rijetko spominje izrijekom Senj kao »mjesto radnje«. »Nova era« počinje rečenicom: »U našem starom domoljubnom gradiću na liticama morskim...« »Povijest jednoga vjenčanja« počinje ovako: »U gornjem dijelu našega staroga primorskoga grada, koji je slavni u povijesti od donjega, vijuga se uz odrtine tvrdih nekoć bedema tiha uličica.« U crtici »Tijesno je« spominje se »grad«, isto tako u »Luki 'Svetom'«, iznimno crtica »Po buri« počinje rečenicom u kojoj se spominje Senj: »Već od nekoliko dana bjesni starim gradom Senjem burni siječanjski vjor.« Dosta je značajno da Draženović ne spominje ime Senj onda kad o njemu govori ako o »našem«, onda kad ga na neki način promatra iznutra, intimno. Tek kad »opisuje«, kad daje tzv. objektivnu sliku, npr. bure, spomenut će i samo ime. Uvodni dio izvrsne crtice »Po buri« doista je čisti opis bez upletanja čovjeka. Međutim, u »Novoj eri« nema uvodnog opisa, odmah je riječ o ljudima: »U našem starom domoljubnom gradiću na liticama morskim, šušta već od nekoliko dana od uha do uha šuman i slavan glas: — Gospoda od vojničke komande odilaze, a magistrat zaposjeda nova — civilna domaća uprava.« »Povijest jednog vjenčanja« počinje dođuše opisom ambijenta, ali to nije opis bure koja dođe i prođe, nego opis nečega trajnog, nepromjenljivog, nečeg što nam je svakodnevno pred očima. To je dakle »naš grad«, naš po ljudima koji u njemu žive i po značajkama što se ne javljaju i ne nestaju kao bura. Zato možda i nije tako bitno je li to baš Senj. Odnosno, to jest Senj, osobito poznat po senjskoj buri, ali po tim ljudima, po tim malogradskim značajkama, po tim ulicama u kojima je gotovo sve »staro, bršljivo, razdrto i neugledno«, po tim atmosferama, po tim skućenim prilikama to je zapravo »naš grad«, grad kao simbol malogradskog života. Tako je onda Draženoviću Senj više sredstvo nego svrha i tu njegovu umjetničku značajku istaknula je kritika tek u današnje doba. Draženović kao da je davno prije Williama Faulknera našao svoj Jefferson u okrugu Johnapatawpha. Taj Draženovićev Jefferson bio je Senj koji nije bilo potrebno pretvarati u mitski grad. Zašto ne Gospić, u kojemu je Draženović živio više od dva desetljeća? Vjerojatno zato što je Senj Draženoviću bio grad njegova djetinjstva i u što u Gospiću, gradiću bez čvrstih tradicija, bez slavne prošlosti, a osobito bez izgrađenog malograđanskog sloja, pisac nije mogao naći onu izvanrednu galeriju zanimljivih likova i intimnih sudbina koju je tako uzorno ocrtao u svojim »senjskim crticama«.

No, vratimo se »Povijesti jednoga vjenčanja«. Ta pripovijest ima neku fabulu, ali je ona potčinjena moralnoj dilemi: treba li okajavati grijehe prošlosti. Glavni junak pripovijesti barba Fran zaveo je u mladosti djevojku i napustio je. Ona je rodila kćer daleko od Senja, ne otkrivši nikome tko je otac. Nakon dvadesetak godina Franova vanbračna kći nalazi čestita momka koji se želi njome oženiti, ali slučajno otkriva tko je otac i dolazi barba Franu da mu to priopći. Barba Fran u prvi čas odbija da ozakoni nekadanju vezu, ali mučen griznjom savjesti odlazi do svoje ljubavi iz mladosti i ženi se njome. Konac je dakle sretan i u tom zapletu nalazimo dosta crta naivnog romantizma: zavedena čestita i siromašna djevojka, vanbračno dijete koje nikako da sazna tko mu je otac, pojavljuje se čestit mladić koji slučajno otkriva tajnu (medaljon sa sličicom), ganutljiv susret nekadašnjih ljubavnika, happy-end. Međutim, vrlo je zanimljivo da je od 150 tiskanih strana koliko ih ima prvo izdanje »Povijesti jednoga vjenčanja« samo njih dvade-

setak posvećeno izravno pravoj priči, tj. ljubavnoj historiji barba Frana i osramoćene djevojke. Na više od 100 strana Draženović govori o životu barba Frana bez ikakve veze sa spomenutom historijom, govori o Senjanima, o odnošaju između barba Frana i zgodne udovice Žvanice, o okladi u brijačnici na račun Franove planirane ženidbe sa Žvanicom i sl. Čitava ta priča o grijehu iz mladosti više je poslužila Draženoviću da potvrdi neke svoje moralne stavove nego što je želio da »zabavi« čitatelje. Dobro je stoga primijetio Marjanović kako Draženović »nikada nije nastojao da mu pripovijesti budu pune zgoda i zanimljivih, napetih prizora, uvijek je opisivao najobičnije zgrade iz svagdašnjeg života, opisivao ih tako jednostavno i suho kao da ga se i ne tiču«, ali nije opazio da u tom Draženovićevu jednostavnu i suhu opisivanju postoji sustav. Tako i u »Povijesti jednog vjenčanja« Draženović želi pokazati da čovjek ne može pobjeći svojoj sudbini, pa je priča koja bi trebala pronicati cijelu pripovijest u biti samo poanta u idejnom, a ne u fabulativnom smislu. Sve ostalo, a toga je u »Povijesti jednoga vjenčanja« po opsegu najviše, zapravo je priprema da se nešto dokaže. Svi oni planovi barba Frana s udovicom Žvanicom, čitava zgrada njegova novog života koju je on malograđanski lukavo i vrlo precizno izgradio, ruše se kao kule od karata čim se u glavnom junaku javlja svijest da na duši nosi neokajani grijeh. To je očito pripovijest s tezom i svakako je zanimljivo pitanje koliko je Draženović uspio u tome da umjetničkom snagom dade tezi izraznu uvjerljivost. On te snage nije imao, pa njegova teza nema umjetničke isprike. Ako je dakle kritika trebala Draženoviću nešto prigovoriti, trebala mu je prigovoriti što je izmišljao fabulu da bi potkrijepio neku svoju ideju, a ne zato što mu je fabula prejednostavna i premalo zanimljiva. U »Povijesti jednoga vjenčanja« fabula je umjetnički najslabiji dio i pozitivno je a ne negativno što ona obuhvaća relativno malen dio pripovijesti. Baš je Draženovićeva umjetnička snaga uvijek došla jače do izražaja kad je napuštao fabulu i kad se okretao opisivanju ambijenta, karakterizaciji likova, stvaranju atmosfere, oživljavanju stvari. Po tome je on preteča modernog izraza i »Povijest jednoga vjenčanja« trebalo bi ocijeniti s obzirom na to koliko se Draženović uspio osloboditi »pričanja na zadanu temu«, a ne s obzirom na to koliko je zakazao u zanimljivosti i napetosti. Da izreknemo paradoks: Draženović nije umjetnički »griješio« što je pričao suviše suho i nezanimljivo, već je »griješio« u tome što nije, — vjerojatno sputan hrvatskom pripovjednom tradicijom — »suhoću i nezanimljivost svoga pripovijedanja« sproveo dosljedno do kraja.

»Nova era« najviše je hvaljeno Draženovićevo djelo, vjerojatno stoga što u tom djelu ima dosta elemenata satire i što se u njemu može nazrijeti neka društvena problematika — smjena stare i nove vlasti, vojničke i civilne, dakle jedna važna stranica u senjskoj povijesti. Službena i školska kritika kao u pravilu više cijeni djela tzv. kritičkog značaja, misleći očito na korist takvih djela u didaktičkom i odgojnom smislu. Tako onda i »Nova era« prolazi relativno dobro, ali bih rekao više zbog onoga što je u njoj manje važno pa i manje vrijedno, a ono što je za Draženovićevu umjetničku snagu presudno — sposobnost ocrtavanja likova, situacija i atmosfere — kao da je kritika donekle stavila u drugi plan. I u »Novoj eri« Draženović relativno malo govori o »novoj eri« u širem društvenom smislu, smjena vlasti samo mu je podloga na koju on stavlja svoje Senjane i jarko ih osvjetljava. Čitava galerija likova i tipova predložena je čitatelju i on vidi na kraju da »ljudi os-

taju, rok bi, sveudilj nejednaki«. Ovaj Draženovićev zaključak, koji stoji kao poanta »Novoj eri«, ponovno ističem jer mi se čini da je on od osobite važnosti za ocjenu Draženovićeve stvaralaštva. Smjena vlasti, dolazak »nove ere« poslužili su Draženoviću kao tanki okvir unutar kojega daje majstorske sličice Senjana, izvanredno i duhovito opisane situacije. Ustrojstvo »Nove ere« ima nekih sličnosti s »Poviješću jednoga vjenčanja«. U »Novoj eri« Senjani planiraju kako će dočekati novu vlast, ali se svi njihovi planovi na kraju rasprskavaju kao mjehur od sapunice. Život ide tijekom koji kao da je unaprijed određen. Draženović pokazuje majstorstvo baš u prikazivanju toga planiranja koje se ne ostvaruje. Tako i u »Povijesti jednoga vjenčanja« barba Fran planira svoj život nakon što je umrla rođica mu Gena i on naslijedio imutak. I njegovo planiranje pada u vodu i život mu kreće drugim tijekom, sudbinski određenim. I u »Povijesti jednoga vjenčanja« Draženović je majstor kad govori o pripremama, o onome što bi čovjek htio učiniti, a što mu ne uspijeva. Izvrsne su i duhovite scene u »Novoj eri« kad barba Fran formira kućnu knjižnicu u nadi da će mu to dobro doći u borbi za načelnički položaj. Također je vrlo duhovita scena kad senjski malograđani pripremaju prigodni komad kojim će pozdraviti novu vlast i kad dijele uloge. Svađaju se oko uloge bubnjara:

»A tko će igrati bubnjara, molim vas? — upita Baltazar preuzev knjigu. — Ta to je upravo nemoguće! Bubnjara neću igrati ni ja, ni ti, niti ikoji od nas, ni posljednja duša u gradu. Bubnjati — na pozornici!

— Bubnjati! ta to je upravo kuriozno! — pridometnu Maletić i stade da lista po knjizi.

— Al on ima i ulogu! — uplete se Žan.

— Kakvu ulogu? — upita Maletić.

— Evo kakovu! — poviknu Žan i zgrabi knjigu.

— Evo! Ne kaže li on: — Jesu li vam oštri mačevi?

— To neće moći da kaže kakav god nažigač! — primetne Vicenco.

— Pa tim bolje kad ima ulogu! — naruga se Santić. — Uzmi je kojigod od vas dvojice!

— Za par riječi! — nasmije se Baltazar.

— Nije istina! — Evo ima i dalje! — prosvjedova Žan. — Ali, momci, vaše su puške zaposjele stjenice! Vi ste kepri! Ja ću vas jednim mahom pozobati!

— Taj je bubnjar očiti prostak! — zagadi se Santiću.

— I uopće — potvrdi Brodarić — takove su šale odveć krupne — o puškama i stjenicama!»

Uz izvrstan dijalog, što je i inače dobra strana Draženovićeve izraza, nazočan je u navedenoj sceni fini humor, vrlo blizak modernom humoru. Dakako, od komada na kraju nije bilo ništa i sve završava uglavnom drugačije nego što se željelo i pretpostavljalo.

U »Povijesti jednoga vjenčanja« možemo istaknuti dijelove gdje Draženović opisuje sredinu — ulice, kuće, prirodu, atmosferu:

»Sa zapada odrazivalo se kroz obris krovova zablještivo rumenilo, s vedra neba, prema istoku stale plamtiti prve zvijezde. Malo po malo nadvlačio se sa jugozapada oblak, siv po sredini, a blijedorumenkast po rubovima. Najednom se to svjetlo zadahnulo srebrnastim sjajem, — negdje tamo iza brda pomaljalo se prva mjesecina. Iz luke se ozivlje trom, tugaljiv lavež brodske paščadi, iz bližega, iz srca gradu čas živi, ispretrgnuti podcik pjesme,

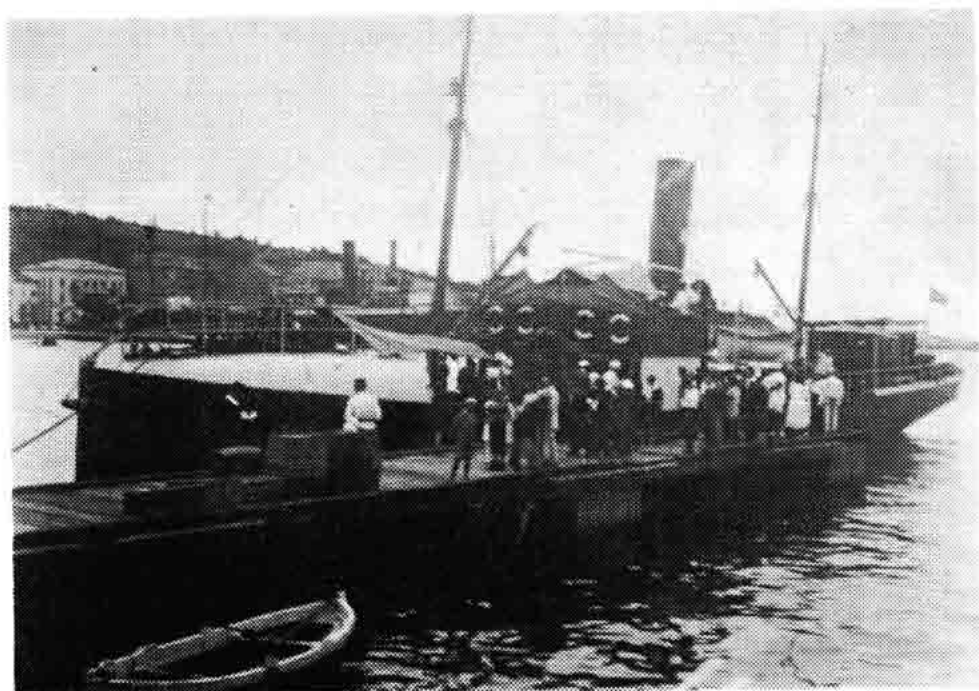
čas neki osobit snažan glas, kao od nekoga što i preživo osjeća snagu i veselje života. — Pa opet mir, pa zvižduk sa jakih, gipkih usnica, pa na koncu prvi zvuk večernjega pozdrava zvona sa stolne crkve, što se teško, duboko, odvažno, zareziva u spokojan uzduh, u dušu slušaoočevu. Ruka se nehotice maša šešira, da se otkrije i krsti grudi pobožno ukočenim prstima.«

Uspjele su mu scene gdje prikazuje popularna sastajališta senjskih građana — brijačnica i krčme. Tako su izvrsne slike brijačnica Jurićeve i Matičeve u »Povijesti jednoga vjenčanja« ,a vrlo dobro crta Draženović i ljude koji se na tim mjestima okupljaju. Tu je izvrsno uspio uhvatiti kolorit maloga grada. Uopće, Draženović je osobit majstor u prikazivanju malograđanskih intimnih skupova — bilo u stanu (»Nova era«) bilo na javnim mjestima (»Povijest jednoga vjenčanja«).

Najzanimljivije likove grada Senja dao je Draženović u nekim svojim crticama, osobito u crticama Po buri, Tijesno je, Martinova oporuka i Luka »Sveti«. Novija kritika (Frangješ) posebno ističe umjetničku vrijednost tih crtica zovući ih »kasan jesenski plod« u kojima Draženović opisuje »sivoću gradskog kamena i bezizglednu staračku malaksalost (Po buri), Draženović se u crticama iz primorskoga malogradskoga života prihvatio prikazati onaj prizemni i podzemni Senj — Senj prosjaka, propalih egzistencija, pijanica, djevojčura, sitnih obrtnika, trgovaca, fizičkih ruševina, bolesnih, bijednih i gladnih. Uz doista izvanredne opise senjske bure, ulica, starih ruševnih kuća, konoba, odvratnih sirotinjskih ljudskih nastambi, krčmi i obrtničkih radnjica, Draženović nam je u crticama dao galeriju nezaboravnih likova senjskih žitelja — obitelj Nine Vlahove, Mijo Šutura, Blaž Papajina, Mate Škiljan, Papagalo, Baćon, barba Ante, Lukina Matić, krojač Tita, meštar Smijalo, Don Cezar Bazanski (Mića Belobarbić), Mara Formajelić, Tone Uzdisalo, Martin, cipelar Luka »Sveti«, meštar Nadalin, majstorica Kata, Vica Katalinka, čizmar Janković i dr., uglavnom »čeljad uboške ruke«, kako ih zove Draženović. U toj galeriji malih ljudi, često duboko nesretnih i jadnih, našao je Draženović sebe kao umjetnika, a čitatelj u njima nalazi onaj pravi Senj, »naš grad«. »Svakako je zanimljivo vidjeti tko su zapravo ljudi što ih pisac fiksira u svojim pripovijetkama iz ovog kruga. Već samo slučajno izabrana imena tih junaka sama po sebi govore nam mnogo: Blaž Papajina, Baćon, Lukina, Mande Kihavica, Smijalo, Mijo Šutura, Luka »Sveti«, i tome slično. Već je i to dovoljno pa da naslutimo kako se zapravo radi o malim, svakodnevnim, sitnim ljudima malog provincijskog mjesta, ljudima koji su na bilo koji način stekli popularnost u svojoj sredini i zaradili ovakve nadimke. I zaista, u svim tim pripovijetkama defiliraju pored nas mali, simpatični krojači i postolari, nosači i ribari, rogobatni pijanci i gradske propalice, nabusiti kavgađžije, debele i zadrigle krčmarice — i svi oni imaju po neku svoju slabost, ili neki, rekli bismo, hobi — često protiv svih pravila logike. Inače, svi su motivi ovih pripovijedaka na prvi pogled gotovo neinteresantni, rekli bismo skoro neupotrebljivi, toliko svakodnevnih i običnih da u biti ne pružaju čitaocu nikakvu senzaciju: glad u kući, prosjaci pred vratima samostana, simpatični postolar koji je izbačen iz kolotečine svakodnevnog života jer su mu ukrali kabanicu koju je decenijima nosio, svadljivi pijanci u krčmama, koji u pijanstvu grizu čaše itd. Sve dakle teme koje nemaju nosivost akcije i dinamike u smislu naših realističkih tema. Vidjeli smo, međutim, da to piscu nije bilo ni potrebno. Vrijednost tih njegovih pripovijedaka i jest

u tome što je uspio zaustaviti trenutak vremena, fiksirati ga duboko i ostaviti nam onda tu sliku da je sami raščlanjujemo dalje.» (Miroslav Šicel).

Hrvatski pisac Josip Draženović nije dao široke društvene slike Senja kao Vjenceslav Novak. Draženovića nije osobito zanimala socijalna problematika ili klasni odnošaji. Taj pisac, rođeni Ličanin, (rođen je 1863. u Stajnici kod Jezerana, kotar Brinje), a Primorac i Senjanin »po srcu i duhu«, posve se posvetio intimnim sudbinama malog čovjeka, ponekad istrgnutima iz vremena i prostora. Svojom majstorskom minucioznom prozom prikazao je u prvom redu onaj unutarnji, povjerljivi Senj. Duboko je fiksirao zaustavljeni trenutak vremena, kako vrlo dobro uočava kritičar Miroslav Šicel. I baš po toj svojoj sposobnosti da »duboko fiksira zaustavljene trenutke« postupno zapostavljajući romantičnu ili realističnu fabulu, Josip Draženović najuspješniji je od svih hrvatskih pisaca u slikanju »našega maloga grada«. Draženović je veliki slikar malih stvari i jedan od temelja hrvatske moderne proze. Gledajući **iza** svog vremena pisao je u biti **ispred** njega.

Sl. 182 — Drvena ili biskupska riva uz koju je privezan parobrod »ISTRANIN« (oko 1925).